

Távlatok

A MAGYAR JEZSUITÁK FOLYÓIRATA

Szerkeszti SZABÓ FERENC és NAGY FERENC

EURÓPA EGYSÉGE FELÉ

- Az Egyház hozzájárulása
- Önállóság, európaiság, autonómia
- Európai integráció és Magyarország
- Jézus és a rézkígyó
- Teréz anya – Magna Mater
- „Laikus” gondok és gyökereik
- Zsidóság és kereszténység
- Rosmini és Prohászka
- Bernanos és Flannery O'Connor

1998/2

40

Tartalom

<i>E számunk elé</i>	193
Következő számunk tartalmából	302

EURÓPA EGYSÉGE FELÉ

Hugues Delétraz: Az Egyház hozzájárulása az európai egységhez	195
Bod Péter Ákos: Nemzeti önállóság, európaiság, szellemi autonómia	209
Muzslay István: A munkanélküliség és kezelése Európában	215
Kuklay Antal–Dabóczi Mária: „Európa atyja”: Robert Schuman	224
Rabár Ferenc: Az európai integráció és Magyarország	230
Medve Z.–Csizmadia N.: Egy új szellemi impérium tevékenysége	235
Beran Ferenc: Keresztények a közös Európáért	246
II. János Pál Európa egységéről	208, 229, 257, 268, 274, 316

LELKISÉG – LELKIPÁSZTORKODÁS

Dér Katalin: Jézus és a rézkigyó	248
Zauner Éva: Teréz anya mint a Magna Mater archetípusa	258
Kaposiné Eckhardt Ilona: François Varillon: A hit öröme – az élet öröme	269
Keresztesné Várhelyi Ilona: „Laikus” gondok és gyökereik	275

FIGYELŐ

Választások után. Szerkesztőségi jegyzet	285
Nemeshegyi Péter: A zsidóság és a kereszténység viszonya	287
Szabó Ferenc: A budapesti Eucharisztikus Világkongresszus	303
Nemeshegyi Péter: Két sebzett sas szárnyalása	305

KULTÚRA ÉS ÉLET

Szabó Ferenc: Szorongás és reménység között (Bernanos)	315
Varga Nóra: Flannery O'Connor (újra)fölfedezése	317
Szabó Ferenc: Költők között (Olvasónapló)	325
Vértesaljai László beszélgetése Fellegi Ádám zongoraművésszel	331

SZEMLE

Pannonhalma 1000 éve és egyéb írások (Mészáros István)	338
Sólymos Szilveszter: Ezer év száz bencése (Dékány Endre)	341
Sólymos Szilveszter: Szent Zoerard-András és Benedek (Dékány Endre)	342
Tüskés Gábor: A XVII. századi elbeszélő egyházi irodalom európai kapcsolatai: Nádasi János (Mészáros István)	343
II. Rákóczi Ferenc Meditációi (Knapp Éva)	347
Muzslay István: Az Egyház szociális tanítása (Szabó Ferenc)	349
Vámos Péter: Két kultúra ölelésében (Dékány Endre)	351
Barlay Ö. Szabolcs: Prohászka-interjú; Nagy Zoltán: Szeretetre születünk; John Powell: Miért félek a szeretettől?; Carlo Maria Martini: a boldogságok (Gy. M.)	352

MAGYAR PAPI EGYSÉG

Nemeshegyi Péter: Egy hit, sokféle teológia	2
Beran Ferenc: A Szentlélek hatásai a pap életében	10
Bosák Nándor: Római dokumentum a világiak bevonásáról	13
Nagy Ferenc: A világi hívek együttműködése a papok szolgálatában	14
Halottaink	15

megjelentették ezek egyikét-másikat. Tehát sokan olvasták, máskülönben nem lett volna érdemes kiadni. Nem jelentős művek ezek, ha a megelőző és követő nagy írók nagy műveivel hasonlítjuk össze; de hatalmas kiterjedésű olvasóközönség vette kezébe ezeket! Tehát akkor mégiscsak kiemelkedő tehetsége volt legalább abban, hogy hogyan kell népszerűen írni.

„Irodalomtörténeti helyének kijelölését meghatározza, hogy Nádasí a humanista, népnyelvű-latin hagyományt követő, a rendi társadalom berendezkedéséért és annak korszerűtlenné vált értékeiért síkraszálló írotípust képviselt” – olvasható az összegzésben. Vajon ezek a jámbor meditációs olvasmányok valóban „a rendi társadalom berendezkedéséért (!) és annak korszerűtlenné váló értékeiért” szálltak síkra? Nem egy sajátos – jelentős részében időtlen – katolikus-keresztény lelkiség kialakításához, elsajátításához, interiorizálásához, elmélyítéséhez, tökéletesítéséhez igyekeztek segítséget nyújtani? Minden „rendi”, politikai szándék nélkül?

„Nádasí munkássága az európai világi szépirodalom elöretörésének idején született, már megjelenésekor elavulóban volt, számos vonatkozásban egy régebbi irodalmiságot képviselt.” Ez a hatalmas mennyiségű könyvsokaság tehát már megjelenése idején elavult volt – mondja a mai irodalomtörténész. Vajon Nádasínak volt elavult ízlése? A nyomdákknak, kiadóknak? Az olvasóknak Rómában, Münchenben, Kölnben, Prágában? E meditációs művek már kiadásuk idején nem voltak alkalmasak a „korszerű” meditációra, a „modern” elmélkedésre? Elavultak, korszerűtlenek voltak? Népszerűségük azonban nem erre vall. És egykori Pázmány- vagy Prohászka-szövegek segítségével vajon lehet-e ma, napjainkban elmélkedni? Elavultak, mert egy „régebbi irodalmiságot” képviselnek?

Szerzőnk összbenyomása: „Nádasí munkásságának művelődéstörténeti jelentőségét abban látjuk, hogy könyvei a művelt világi olvasók, a nemesség és a polgárság vallásos nevelését szolgálták, s egy több vonatkozásban háttérbe szorult, már-már feledésbe merült, az átlagos rendi műveltséget messze meghaladó tudásanyagot közvetítettek.” Természetesen az egyházi rendbeliek különféle rétegei is bő lelki hasznot meríthettek ezekből a meditációs kötetekből; s Nádasí alapfeladata – ezt éppen Tüskés Gábor könyve tökéletesen bizonyítja – nem didaktikus „tudásanyag”, netán új ismeretek közvetítése volt, hanem a lelki nevelés. Prohászka elmélkedéseit sem valamiféle „tudásanyag” miatt forgatjuk.

Tökéletesen igaz a szerző befejező megállapítása: „A vizsgálat megmutatta, hogy a jezsuitáknak jelentős szerepük volt a kora újkori írásbeliség terjesztésében, a szóbeli kultúra írásbeli alakításában, s hogy a szóbeliséget ebben az időben mint a prózai irodalom egyik fontos forrását kell számon tartani. Ismét gyarapodott eggyel azoknak a XVII. századi szerzőknek a száma, akik egyaránt tárgyai lehetnek az irodalomtörténeti és a folklorisztikai kutatásoknak.”

Tegyük hozzá: a lelkiség-történeti kutatásoknak is.

Mészáros István

II. Rákóczi Ferenc Meditációi. A latin szöveget gondozta és jegyzetelte Déri Balázs, a francia szöveget gondozta Kovács Ilona, a kísérő tanulmányt és a tartalmi összefoglalókat készítette Tüskés Gábor. Budapest, Balassi Kiadó, 1997, 1009 o. (Archivum Rákócziánium III. osztály: Írók, II. Rákóczi Ferenc művei V.)

A XVII–XVIII. századi francia–magyar irodalmi kapcsolatok történetében külön fejezetet alkot II. Rákóczi Ferenc írói tevékenysége. Ennek a munkásságnak a körvonalai napjainkban kezdenek kibontakozni, mivel a műveknek a keletkezés idején csak kisebb része jelent meg nyomtatásban, s az életmű kritikai kiadása még folyamatban van. Az eszmetörténeti kutatás többek között tisztázta Rákóczi politikai gondolkodásának viszonyát Bossuet és Fénelon felfogásához, s helyét a felvilágosult abszolútizmus közép-kelet-európai előfutárai között jelölte ki. Az irodalomtörténet fényt derített Rákóczi francia nyelvű irodalmi tájékozottságának forrásaira, ezen belül vizsgálta a fejedelem olvasmányainak és műveinek janzenista kapcsolatait. A művek kritikai kiadásával párhuzamosan megkezdődött a terjedelmes francia nyelvű kézírathagyaték textológiai kérdéseinek vizsgálata. A szövegelemzések fontos tanulsága, hogy a művek egy részénél megfigyelhető párhuzamos, latin–francia megszövegezésben a francia nyelv szimbolikus tartalommal telítődött, s élő és közvetítő nyelvként működött a száműzetésbe kényszerült fejedelem és a nyugati civilizáció, illetve a családjától messze szakadt apa és fiai között.

A vallásos meditáció műfaja önálló formában 1717 tavaszán jelent meg Rákóczi írói életművében. 1721 nagybőjtjében a fejedelem új elmélkedéssorozatát kezdett az ószövetségi Szentírás első öt könyvéről *Meditációk magányos beszélgetések formájában a Szentírásról* címmel, melyet 1722-ben fejezett be. A következő év elején újabb sorozatot kezdett *Az 1723. év elmélkedései* címmel, melyben különböző, a korban kedvelt meditációs témákkal foglalkozott. A meditációk alaphelyzetét tekintve nem nehéz felismerni a párhuzamot Rákóczi elmélkedései és a manierista vallásos elmélkedő próza kiemelkedő művelője, Ecsedi Báthory István meditációi között. Ahogy Báthory meditációi az egyéni meghasonlást, az ép állapot megszűnését, a racionális elme és a misztikus beállítottság kettősségét fejezik ki, ugyanúgy Rákóczi elmélkedései is a kivételes intellektus Róma és Port-Royal* közti vergődéséből, kielégületlen lelkiállapotból és az adott történelmi szakasz tragikumának felismeréséből születtek.

A meditációk szoros műfaji rokonságban állnak Rákóczi két másik vallásos tárgyú művével, a *Vallomásokkal* és a *Fohászokkal*. A confessio, a soliloquium és a meditáció műfajának egymásra vonatkoztatását jelzi, hogy a *Vallomások* életrajzi ihlettségű elmélkedő részeit Rákóczi ugyanúgy soliloquiumnak nevezi, mint az Ószövetség első öt könyvéről való elmélkedéseit, s hogy a *Vallomások* műfaji keveredése elősegíti a meditáció önállósulását. Másfelől ezekbe az elmélkedésekbe Rákóczi gyakran illesztett hosszabb könyörgő, imádságos részeket, amelyek a *Fohászokkal* mutatnak szoros kapcsolatot.

* Port-Royal női ciszterci kolostor a XIII. századból Párizstól dél-nyugatra 30 km-re; a XVII. században a janzenista vallási kultúra aktív központja.

A két elmélkedéssorozat tartalma és szerkezete egyaránt jelentősen különbözik egymástól. Mindkettőben vannak visszatérő témák, ezek azonban a különböző összefüggésekben más-más módon jelennek meg. A témaválasztást nagyjából ágostoni, illetve janzenista előképek, kisebbrészt jezsuita minták határozzák meg, melyekhez a XVII–XVIII. század fordulójának néhány új spirituális áramlata kapcsolódott. A szentírás *Meditációk* témája az Ószövetség első öt könyve. Rákóczi könyvenként, azon belül fejezetenként meditatál, s végig hűen követi a bibliai elbeszélést. Az összesen 162 elmélkedés terjedelme változatos, ezt a bibliai fejezetek hosszúsága és a mondanivaló bősége együttesen határozza meg. *Az 1723. év elmélkedései* című sorozat két nagy részből áll. Az első rész 26, a második 13 szöveget tartalmaz. A bevezető egységben Rákóczi a lelki élet szükségességével, az ember feladatával, az elmélkedés céljával, test és lélek kapcsolatával, a magánnyal és felesége halálával foglalkozik. A második egységben Isten rendeléséről és az ember szabad akaratáról, a harmadikban az új teremtésről, a negyedikben az isteni előrelátásról meditatál. Az első részt lezáró, ötödik egység tartalmilag az új teremtésről szóló szövegekhez kapcsolódik. A második rész központi témája a régi ember, s ez a rész mintegy az új teremtést tárgyaló korábbi egység folytatásának tekinthető. A két sorozat témáinak egy része nemcsak az elmélkedéseken belül ismétlődik, hanem Rákóczi más műveiben, így mindenekelőtt a *Vallomásokban* is megtalálható.

Elméltedéseit Rákóczi latinul írta, majd részben franciára is lefordította. Stílusának meghatározó tényezője az elsőrendű szövegforrás, a latin nyelvű Biblia. Rákóczi sok bibliai idézetet tudott fejből, s mondatait átszötte a Biblia kifejezéseivel. A szentírás *Meditációk*-ban az ószövetségi, *Az 1723. év elmélkedéseiben* az újszövetségi idézetek kapnak nagyobb hangsúlyt. Az elmélkedések stílusát és a bibliai szövegek kezelését Rákóczi saját bibliaélményén és erudícióján kívül meghatározza a biblikus konvenciórendszer és tipológia. Miként a *Vallomásokban*, a bibliai eseményeket, szövegeket itt is gyakran saját sorsára vagy állapotára vonatkoztatja. A meditációkat erős retorizáltság, a kiválasztott szövegek argumentatív összekapcsolása, valamint a nagyszámú és csupán tartalmi megfelelésen alapuló szövegátvitel jellemzi. A szubjektív hang gyakran megerősödik, s személyes vonatkozások szövődnek a sorokba. Gyakran alkalmazott stílusesszók a metaforikus, allegorikus kifejezés, a helyzetek dramatizálása, átélése és a naturalisztikus képszerkesztés. A körülményes mondatszerkezetek felfokozott belső állapotról, gazdag érzelmi vallásosságról tanúskodnak.

Rákóczi meditációiból hármast célkitűzés körvonalai rajzolódnak ki. Az első önmaga és azon keresztül Isten megismerése. A megismerő szándékkal szorosan összefügg a második cél: önmaga új helyének keresése és megtalálása a világban. A harmadik a morális, didaktikus célkitűzés, melyhez az egyház története jobb megismerésének szándéka kapcsolódik. Az elmélkedések fölvetik Rákóczi vallásos világképének kérdését, s hogy ezek a szövegek hogyan illeszkednek be a más műveiben megjelenő vallási, erkölcsi konvenciórendszerbe. A meditációk a *Vallomások* és a *Fohások* mellett a fejedelem harmadik nagy, alapvetően vallásos indíttatású munkája. Az említett művekhez hasonlóan a meditációk őszinte vallásos

elmélyedésből, valóságos belső küzdelemből születtek. Míg a *Vallomások*-ba illesztett elmélkedő betétek csaknem egyenlő arányban ötvözik Rákóczi vallási, etikai és politikai nézeteit, a meditációkban a politikai elem csaknem teljesen háttérbe szorult. Rákóczi vallásossága az elmélkedések tükrében egy önmagához és másokhoz egyaránt szigorú, büntudattal terhelt, döntően XVII. századi vonásokat őrző, mélyebb teológiai előképzettség nélküli, különböző hagyományelemeket egybekapcsoló vallásosság képét mutatja.

A kötet szerkezete némileg eltér a sorozat korábbi darabjaitól, mivel Rákóczi kéziratát csak idegen nyelven tartalmazza, a teljes fordítást tartalmi összefoglalók helyettesítik, s a jegyzetapparátus is szűkebb a megszokottnál. A kísérő tanulmányok részletesen tárgyalják a keletkezés körülményeit, a műfaj, a források, a tartalom és szerkezet, valamint a stílus és a szöveg-hagyomány kérdéseit. Remélhető, hogy a nyomtatásban először itt megjelenő, eddig ismeretlen művek új lendületet adnak a Rákóczi-filológiának, s elősegítik a fejedelem írói életművének és ezen túl a XVIII. század eszme- és vallástörténetének teljesebb megismerését.

Knapp Éva

Muzslay István S. J.: *Az egyház szociális tanítása*. (Studia Theologica Budapestinensia, 17.) Márton Áron Kiadó, Budapest 1997, 332 old. 660 Ft.)

Muzslay István jezsuita, a Leuveni Katolikus Egyetem ny. tanára és a Társadalomtudományok Pápai Akadémiájának tagja, a fent jelzett sorozat 7. kötetében már tárgyalta a *Gazdaság és erkölcs* ma annyira időszerű kérdéskört. Ott az utolsó fejezetben szólt az egyház szociális tanításáról, amely mindig is vezérelte értékítéleteit. Új könyvében viszont az *egyház szociális tanítását* mutatja be. Először a szociális kérdés egészen vázlatos ismertetéséhez kapcsolja az egyházi tanítás kibontakozását (forrásai: Szentírás, egyházatyák, középkori és újkori keresztény gondolkodók), majd részletesen és rendszerezve tárgyalja a szociális tanítás *alapelveit*: – az emberi személy méltósága – az emberi munka elsőbbsége – az igazságos munkabér – a javak egyetemes rendeltetése – a szolidaritás és a szubszidiaritás – a szociális igazságosság és a szeretet – a szegények iránti elkötelezettség – az erkölcsi megújulás. Ez a rész jó bevezetés a Szent István Társulat által kiadott dokumentumgyűjteményhez: *Az Egyház társadalmi tanítása*. (P. Muzslay könyve elején megindokolja, miért tartja meg a *szociális* jelzőt.)

Korunk néhány szociális problémájával (munkanélküliség, népesedés) az V. fejezet foglalkozik, majd a VI.-ban *az egyház és a liberális kapitalizmus* viszonyát tárgyalja. Különösen fontosnak tartom ezt a fejezetet, hiszen Magyarországon is terjed az újliberalizmus ideológiája és gyakorlata, amely – a kommunista (szocialista) kollektívizmus ellenpólusaként – az egyéni érdeket, a szabadversenyt és a piaci ármechanizmust tartja tökéletes megoldásnak, de közben a korlátlan szabadság, kevesek kiváltsága érvényesül, mert az etikai szabályozást és a társadalmi igazságosságot mellőzi. P. Muzslay elismeri az úgynevezett neoliberalizmus bizonyos érdemeit a kollektívizmussal szemben, de az egyház szociális tanítása